

TÜRKİYE'DE GÖÇÜ ENGELLEYEN FAKTÖRLER*

İclâl İNAN

GİRİŞ:

Homo sapiensin en bâriz özelliklerinden biri göç etme eğilimidir. Bu davranışının sıklığı ve göç sırasında kat ettiği mesafeler konusunda ise hayvanlar âleminde tekdir. Onun kültüre uyumu, zihinsel yetenekleri, teknolojik mahareti, büyük ekolojik değişikliklere rahatça uyabilmesini sağlar (Du Toit, 1975:1). Homo sapiens yeryüzünde görüldüğünden beri kıtadan kıtaya, ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye, kentten kente, kırdan kente, kentten kıra göçüp durmuştur. Bu makalede homo sapiensin aynı ülke sınırları içinde ilden ile göçü incelenecektir.

Bilindiği gibi göç "kişilerin hayatlarının gelecekteki kısmının tamamını veya bir parçasını geçirmek üzere, tamamen yahut geçici bir süre için bir iskân ünitesinden (şehir, köy gibi) diğerine yerleşmek kaydıyla yaptıkları coğrafi yer değiştirme olayıdır." (Akkayan, 1979a: 21).

Du Toit (1975) göçleri

1. Gönüllü göçler (voluntary)

2. Zorla yapılan göçler (forced) diye ikiye ayırır. Benzer ayrımı Akkayan (1979a) da yapmıştır:

1. Serbest irade ile gerçekleşen göçler

2. Güdümlü göçler.

Gönüllü veya serbest irade ile gerçekleşen göçlerde kişi göçe kendi iradesi ile karar verir ve katılır. Bu karar verme sürecinde pek çok sosyo-politik, ekonomik, ekolojik, kültürel faktör etkili olur. Adeta kişi bu faktörler tarafından göçe zorlanır. Kuşkusuz göçmenin kendisi bu faktörlerin farkında değildir (Du Toit, 1975:2).

* Bu makale, İst.Üniv.Edebiyat Fakültesi Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü arşivleri kullanılarak hazırlanmıştır.

1950 lerden bu yana, Türkiye'de göze çarpan bir sosyal olgu olan göçü çeşitli bilim adamları incelemişler ve bu konuda pek çok araştırmalar yapmışlardır. Sosyologlar, sosyal antropologlar, ekonomistler, coğrafyacılar, nüfus bilimciler, plânlamacılar konuyu kendi bakış açılarından ele almışlar, göçün nedenleri, göçü etkileyen faktörler, Türkiye'de göç tipleri, göç modelleri, göçün şehirleşmeye etkisi gibi göçle ilgili çeşitli konularda çalışmışlardır. Ancak yapılan literatür araştırmasında Türkiye'de göçü engelleyen faktörler konusuna değinene rastlanmamıştır.

Türkiye'de 1950'de nüfusun % 8.4 ü, 1955'de % 10.8'i, 1960'da % 11.9 u ve 1965'de % 13.2 si yer değiştirmiştir (Akkayan, 1971:61). Bu yer değiştirmenin belli idari birimler, belli iller arasında olduğu çeşitli araştırmalar ile saptanmıştır (Akkayan, 1971; Sezgin, 1972; Civelek, 1972). Bütün bu çalışmalarda, bazı illerin sadece göç verdikleri, bazı illerin sadece göç aldıkları, bazı illerin ise ne göç aldıkları ne de göç verdikleri ortaya çıkmıştır. Bu bilgiler bize, bazı illerde yaşayanların iç göçe katılmadıklarını düşündürmüştü ve bu olguyu etkileyen faktörleri bulmaya itmiştir. Bu konuda ilk düşünenlerden biri olan Akkayan, "Türkiye'nin batı kesimine nazaran doğusu daha az nüfus vermektedir. Bunun sebebi de kuvvetli çekim merkezlerinden uzak olmak, daha çok toprağa bağlı bulunmak, Türkiye'nin doğusu ile batısı arasındaki kültürel farkları vs.dir" der (1971:65). Akkayan, 1979 daki çalışmasında da bu konuya değinmiş, "Bazı illerimizin göç alma ve verme yönünden statik denebilecek bünyeler arz ettikleri görülmektedir (Hakkâri, Adıyaman gibi). Bunların nedenleri başka bir araştırmanın konusu olabileceği kanısıyla ilgi alanımızın dışındadır" demiştir (1979a: 40).

Böylece, başlı başına bir araştırmayı gerektiren *göçü engelleyen faktörler* konusu bu makalede sadece varsayımlar ve spekülasyonlar birikimi olarak sunulacaktır.

YÖNTEM:

Bu makalede göçü engelleyen faktörler şu şekilde tesbit edilmiştir: Göçü hızlandıran, pozitif yönde etkileyen faktörlerin negatif ya da olumsuz uçlarının göçü engelleyen faktörler olduğu kabul edilmiştir. Örneğin okur-yazarlık, göçü pozitif yönde etkileyen bir faktör ise, okur-yazarlığın düşük olması göçü engelleyen bir faktördür çıkarımından hareket edilmiştir. Daha sonra Akkayan'ın (1971) "Türkiye'

de İller Arası Göç" isimli makalesinden en fazla göç veren üç il, en fazla göç alan üç il ve ne göç alıp ne de göç vermeyen statik durumda olan üç il seçilmiştir. Göç veren illerden Kastamonu en fazla göç veren ildir; Erzincan Doğu Anadolu'dan en fazla göç veren ildir, Bilecik ise Batı Anadolu'dan göç veren iller arasında en yüksek oranda göç veren il olduğu için seçilmiştir.

Aşağıdaki tablo seçilen illeri ve illerin seçilme nedenlerini gösterir.

Tablo 1
Yıllara Göre Her İl İçin Hesaplanan Oranlar

İller:	1950-55		1955-60		1960-65	
	I	II	I	II	I	II
Göç alan iller: İstanbul	19.6	250.4	7.8	142.2	8.7	202.0
Ankara	6.6	67.8	9.2	119.9	9.1	76.9
İzmir	22.5	76.6	10.8	47.1	9.0	64.5
Göç veren iller: Kastamonu	189.2	61.4	34.3	GLD	85.9	9.9
Erzincan	44.9	6.2	48.4	17.9	51.5	20.1
Bilecik	76.2	GLD	50.2	2.6	—	—
Statik iller: Hakkâri	12.2	GLD	2.4	14.5	0.4	11.9
Muş	9.9	9.3	7.4	11.4	8.7	5.3
Van	11.0	12.4	6.5	2.2	3.9	11.1

Kaynak: Taylan Akkayan, *Türkiye'de İller Arası Göçer*, 1971.

I - O ilde doğan her 100 kişiye mukabil, o il doğumlu olup, başka ile gidenler.

II - O ilde doğan her 100 kişiye mukabil, başka il doğumlu olup, o ile gelenler.

GLD - Başka il doğumlu olup, o ile gelenlerde dönüş olduğu için oran hesaplanamadı.

Makalede incelenecek 9 il böyle seçildikten sonra, her faktör 9 il için tablolar dayanak gösterilerek incelenmiştir. Tabloların büyük bir kısmında oran kullanıldığı için okumaya son derece uygundur. Ancak üç tabloda index kullanılmıştır. Burada indexlerin nasıl hesaplandığını açıklamada yarar görüyoruz.

Örneğin Tablo 4'de illerin nüfus yoğunlukları index olarak gösterilmiştir. Önce Türkiye'nin nüfus yoğunluğu bulunur.

$$\frac{\text{Toplam Nüfus}}{\text{Yüzölçümü}} = \frac{2047188}{767119} = 27$$

Bulunan bu rakama 1000 index numarası verilir ve diğer illerin nüfus yoğunlukları bu 1000 index numarasına göre değer kazanır. Bütün illerin böylece birer index numarası olur. Sonra bu index numaralarının aritmetik ortalaması alınır ve tablolarda görülen mean değer hesaplanmış olur.

GÖÇÜ ENGELLEYEN FAKTÖRLER:

Şimdi göçü engelleyen faktörleri seçtiğimiz 9 il için teker teker inceleyebiliriz. Önce göçü engelleyen faktörler şu şekilde gruplayabiliriz:

- a. Demografik faktörler
- b. Coğrafik faktörler
- c. Ekonomik faktörler
- d. Kültürel faktörler

a. Demografik Faktörler:

I. Nüfus Artış Oranı:

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye hızlı bir nüfus artışına sahne olmuştur. Türkiye'de özellikle kırsal bölgelerde görülen nüfus patlamasının göçü başlatan faktörlerden biri olduğu söylenir.

Aşağıdaki tablo seçtiğimiz 9 il için nüfus artış oranlarını gösterir:

Tablo 2
Seçilen İllerin Genel Nüfus Artış Oranları

İller	1950	1955	1960	1965	1970
İstanbul	1.58	5.62	4.17	4.03	5.64
Ankara	3.33	6.45	3.34	4.46	4.42
İzmir	2.66	3.45	3.15	3.02	2.93
Kastamonu	1.25	Düşük	1.94	0.36	0.22
Erzurum	2.84	1.74	2.42	1.25	1.32
Bilecik	0.14	0.31	0.91	Düşük	Düşük
İttakari	4.70	4.39	4.33	4.37	4.03
Muş	5.34	4.91	4.21	3.46	3.34
Van	2.68	3.72	3.78	4.80	4.07

Kaynak: Kemal Karakaş, Türkiye'de 1950-1970 Nüfus Artış Oranları, 1978

Tablo 2'de görüldüğü gibi göç alan üç büyük il, İstanbul, Ankara ve İzmir, özellikle 1955 yılından başlayarak hızlı bir nüfus artışına neden olmuştur. İlk yıllarda bu nüfus artışının nedeni, kaba doğum ora-

nının artışıdan çok, illerin göç oranının artışıdır. Buna karşılık göç veren iller nüfus kaybetmektedir. Statik illere gelince, bu illerde nüfus artış oranları göç alan üç büyük ile eşit, hattâ daha fazladır. Bu illerin göç almadığını bildiğimize göre, nüfus artışının nedeni tamamen kaba doğum artışına bağlanmalıdır (Baran, 1979). Böylece ne göç alan, ne de göç veren illerin nüfus artış oranının yüksekliği bir özellik olarak gözümüze çarpmaktadır. Hızlı nüfus artışına rağmen, bu illerin göç vermesi başka faktörlerin etkili olduğunu bize işaret eder.

2. Nüfusun Cinsiyet Yapısı:

Türkiye'de genellikle göçü başlatan ve katılanların erkek oldukları düşünülürse, nüfusun cinsiyet yapısının da bir faktör olması beklenir. "Türkiye'de iç göçlerde erkek nüfus hâkimdir. Bugün başka vilayette yaşayan 3.178.722 kişinin 1.961.239'u erkek, 1.217.483 ü ise kadındır." (Tümertekin, 1968:77). Bu durum kırsal ve kent yerleşmelerinde farklıdır. Gerek kırsal gerek kent yerleşmelerine gitmiş olan göçmenlerde erkekler hâkimdir. Ancak oranlar arasında fark vardır. 10.000 ve daha fazla nüfuslu yerleşmelere gitmiş olan göçmenlerin % 60'ından fazlası erkek olduğu halde, 10.000 ve daha az nüfuslu yerleşmelere gidenlerden erkeklerin miktarı yarıya biraz geçmektedir. Bu durum muhtemelen kırsal yerleşmelerine göç edenlerin çoğunlukla aileleri ile birlikte gitmiş olmaları ile ilgilidir. Buna karşılık şehirlere erkekler daha çok yalnız gitmektedirler (Ibid; 78). Şanlı da bu noktaya işaret etmiş, kırsal bölgede genç nüfusta kadın; kentsel bölgede erkek lehine fazlalık olduğunu söylemiştir. Şanlı, göç veren illere örnek olarak seçtiği Trabzon ve Sivas illerinde özellikle 15-19 yaş grubundan itibaren kadın nüfusunda artış, erkek nüfusunda azalış olduğunu göstermiştir (s. 47, 49, 50). Bu durumda seçtiğimiz illerin cinsiyet yapısında; göç alan illerde erkek fazlalığı, göç veren illerde kadın fazlalığı, statik illerde ise kadın erkek eşitliği olmalıdır. Oysa aşağıdaki tablo, statik iller için söylediğimizi geçersiz kılmaktadır.

Tablo 3'de görüldüğü gibi, göç alan illerde erkek fazlası, göç veren illerde de kadın fazlası vardır. Göç veren illerin istisnası Erzincan'dır. Erzincan ilinin Genel Nüfus Sayımlarındaki kırsal ve kent cinsiyet oranlarında görürüz ki, Erzincan ilinde kırsal bölgede kadın, kentte erkek fazlalığı vardır. O halde Erzincan kırsal bölgeden göç verirken, kenti göç almaktadır. Statik illerin rakamları ise şaşırtıcıdır. Ne göç alan ne de göç veren bu illerin kadın ve erkek sayılarının eşit olmalarını beklerdik. Oysa bu illerin erkek oranları göç alan illerinkinden

Tablo 3.
Seçilen İllerin Genel Nüfusunda Cinsiyet Oranı

İller	1950		1960		1970	
	E	K	E	K	E	K
İstanbul	52.7	47.3	54.6	45.4	53.8	46.2
Ankara	52.9	47.1	53.9	46.1	52.3	47.7
İzmir	50.6	49.4	52.0	48.0	51.8	48.2
Kastamonu	46.7	53.3	47.5	52.5	48.0	52.0
Erzincan	48.4	51.6	50.3	49.7	50.6	49.4
Bilecik	49.4	50.6	49.1	50.9	49.9	50.1
Hakkâri	53.6	46.4	57.8	42.2	53.6	46.4
Muş	51.6	48.4	52.1	47.9	51.4	48.6
Van	53.7	46.3	52.7	47.3	52.6	47.4

Kaynak: 1950, 1960, 1970 DİE Genel Nüfus Sayımları

bile daha büyüktür. Eğer Nüfus Sayımlarında bir hata yoksa, bunun statik illerin bir özelliği olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Statik illerde göç potansiyeli olan fazla erkek nüfus bir takım faktörlerin etkisiyle göçe katılmamaktadır.

3. Nüfus Yoğunluğu:

Nüfus yoğunluğu "muayyen bir arazi miktarına düşen nüfusa" denir (Keçeci, 1969:7). Nüfus yoğunluğu denilince, değişik şekilde hesaplanan yoğunluklar akla gelir. Aritmetik (global) yoğunluk, fizyolojik yoğunluk, zirai yoğunluk gibi. Bu makalede sözü edilen yoğunluk, aritmetik yoğunluk olacaktır.

İller arası nüfus yoğunluğu farkının önemli olduğu Türkiye'de, düşük nüfus yoğunluğunun göçü engelleyen faktörlerden biri olarak düşünülmüştür.

Gerçekten de Tablo 4, bu varsayımı doğrular niteliktedir.

Tablo 4'de görüldüğü gibi, göç alan iller Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde yoğunluğa sahiptirler. Göç veren iller ise Erzincan hariç Türkiye ortalamasına yakın değerler içindedirler. Statik iller, özellikle Hakkâri ve Van, nüfus yoğunluğu çok düşük illerdir. Buradan hareketle düşük nüfus yoğunluğunun göçü engelleyen faktörlerden biri olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 4
Seçilen İllerin Nüfus Yoğunlukları

İller	1950	1955	1960
Türkiye	27	31	36
Mean	1064	1022	954
			(İst. hariç)
İstanbul	8111	8806	9138
Ankara	1037	1129	1194
İzmir	2223	2387	2472
Kastamonu	1074	967	916
Erzincan	304	580	555
Bilecik	963	935	861
Hakkâri	135	183	194
Muş	519	548	555
Van	296	290	305

Kaynak: Nesrin Kececi, 1950-1955-1960 Genel Nüfus Sayımlarına Dayanarak Türkiye'de Nüfus Yoğunluğu ve Ana Lisans Grupları ile 1961-1965 Orta Öğretim İstatistikleri İstisnadan Kız-Erkek Öğrenci Sayılarına Eğitimsel Lâikliğinin İncelenmesi ve Haritalarla Açıklanması, 1969.

b. Coğrafik Faktörler:

1. Mesafe-Ulaşım Güçlükleri:

"Türkiye'de doğdukları yerleri terketmiş olan nüfusun yerleşmek için katettikleri "mesafe" bakımından iki özellik müşahade edilmektedir.

- 1) İstanbul başta olmak üzere Ankara ve İzmir'e yönelmiş olan "uzun mesafeli göçler."
- 2) Hemen yakınındaki çekim merkezlerine yönelmiş olan "kısa mesafeli göçler" (Tümertekin, 1968:60).

Nüfus çekme gücü ile nüfus alma mesafesinin orantılı olduğu görülmektedir. Bir vilâyetin yabancı nüfus barındırma kapasitesi arttıkça nüfus aldığı sahalarda genişlemektedir ve nihayet en ekstrem halini bütün Türkiye'den nüfus almakta olan İstanbul'da bulmaktadır (Ibid:72).

Şanlı, "Türkiye'de göç mesafe ile ilişkilidir" der (s. 34). Göç ve mesafe arasındaki bu ilişki genellikle "mekânsal sürtüşme" (spatial friction) kavramını da beraberinde getirir. Bu mesafenin fiziksel uzunluğu, seyahat psikolojisi, seyahatin mâliyeti bu sürtüşmeyi azaltır ya da çoğaltır. Bölgeler arası göçler dikkate alındığında, yapılan göçle-

rin onda dokuzunun 300 km. yi aşmayan bir mesafe içinde yapıldığını gösterir ki, bu rahat rahat bir günlük yolculuk demektir (Şanlı; 34).

Ayrıca Türkiye'de özellikle karayollarının hiç değilse Türkiye'de göçün başladığı yıllarda yetersiz oluşu, ulaşım güçlükleri, bizim statik illerimizin bulunduğu Güney-Doğu Anadolu Bölgesi'nin coğrafi yapısı, bu illerden göçü engelleyen faktörler olabilir. Ancak coğrafi faktörleri kültürel bağlamdan (context) bağımsız olarak incelemek gerekir. Örneğin Avustralya yerlisi 200 mil uzaklıktaki bir yerleşme yerine orada akraba grubu olduğu için giderken, 10 millik yere orada akrabası olmadığı için gitmez. Son araştırmalar, akrabaların bireysel göçü yönlendirdiğini göstermektedir (Du Toit, 1975:6).

c. Ekonomik Faktörler:

1. Tarım Dışı Ekonomik Faaliyetlerin Dağılımı:

"Türkiye ekonomisinin esas itibari ile ziraate dayanmakta olduğu bilinen bir gerçektir." (Tümertekin, 1968:50). Gerek nüfusun büyük çoğunluğunun tarımla meşgul olması, gerekse milli gelir ve ihracatın ziraat ürünlerden temin edilmekte olması Türkiye'ye ekonomik yapı bakımından tarımsal bir karakter verir (Ibid: 50).

Aşağıdaki tablo bu yapıyı ortaya koyar niteliktedir:

Tablo 5
Seçilen İllerde İşgücünün Faktörel Arası Dağılımı

İller	1960		1965	
	Tarımsal mesleklerde çalışan % si	Şehırsel mesleklerde çalışan % si	Tarımsal mesleklerde çalışan % si	Şehırsel mesleklerde çalışan % si
Türkiye	74.94	25.06	71.92	28.08
İstanbul	12.50	87.50	11.00	89.00
Ankara	49.06	50.94	42.70	57.30
İzmir	50.86	49.14	50.89	26.54
Kastamonu	90.99	9.01	89.77	10.23
Erzincan	81.45	18.55	78.93	21.07
Bilecik	87.89	12.61	82.21	12.79
Hakkâri	88.23	11.77	86.08	13.92
Muş	90.99	9.01	89.55	10.45
Van	87.20	12.80	84.09	15.91

Kaynak: Bora Gültekin, 1960-1965 Yılları Arası İşgüç Farklılaşması, 1970.

Türkiye'de göçün nedenlerinden birinin, tarımsal nüfusun ekonomik sıkıntısı olduğu bilinmektedir. Gerçekten de bugün Türkiye'de dışarıya en fazla göçmen gönderen vilâyetlerin hemen hepsinde zirai nüfus yoğunluğu yüksektir. Bu müşahadenin, öteden beri sözü edilen "zirai nüfus yoğunluğu ile şehirleşme arasındaki negatif bağlantı"ya (Tümertekin, 1968:55) işaret ettiği açıktır. Gerçekten de Tablo 5 de görüldüğü gibi, göç alan iller düşük tarımsal nüfusu barındırırken, göç veren iller yüksek tarımsal nüfus barındırmaktadırlar. Statik olarak bildirdiğimiz iller de yüksek oranla tarımsal nüfus barındırmaktadırlar. Bu illerin de bu yapıya göre göç vermeleri beklenirdi. Ancak sözü edilen diğer faktörler bu göçü engellemektedir.

d. Kültürel Faktörler:

1. Okur-Yazar Oranı:

Nüfusun okur-yazar olma özelliğini Lerner (1962) modernleşmenin, Pasinli (1970)'de şehirleşmenin göstergesi olarak kabul etmişlerdir. Gerçekten de Türkiye'de şehirleşme oranı arttıkça okur-yazar olma oranı da artmıştır. 1950 yılında % 33.8 i okur-yazar olan nüfusumuzun, 1955'de % 41.0 i, 1960'da % 39.5 i, 1965'de % 48.8 i, 1970'de ise % 55.8 i okur-yazardır (Akkayan, 1979 b:43). Şehirde yaşama okur-yazar olmayı gerektirir. İst. Üniv. Edebiyat Fakültesi Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü'nde yapılan geceköndü çalışmalarında göç edenlerin mutlaka okur-yazar oldukları, hattâ ilkökul ve daha yüksek dereceli okullarda mezun olduklarını gördük. Böylece okur-yazar olma özelliğinin göçü teşvik eden bir özellik, okur-yazar oranının düşüklüğünün ise göçü engelleyen bir nitelik olduğunu düşündük. Helling (1958) lerin çalışması ile Akkayan'ın (1979 b) araştırması bize bu konuda fikir verecektir.

Tablo 6'da görüldüğü gibi, göç alan iller Türkiye ortalamasının çok üzerinde bir index numarasına sahipken, göç veren iller Türkiye ortalamasına yakın index numaralarına sahiptirler. Statik iller ise okur-yazarlığın en düşük olduğu iller olarak görülmektedir.

Tablo 7'nin rakamları Tablo 6'yı destekler mahiyettedir. Burada dikkat edilecek nokta, göç veren illerden Kastamonu'nun statik illerle aynı yüzdeye sahip olmasıdır. Bunu şöyle açıklayabiliriz: Kastamonu ilk ve en fazla göç veren illerden biridir. Okur-yazar nüfusu göç ettiği için, geride okur-yazar olmayan nüfus kalmıştır. Bu neden-

Tablo 6
Seçilen İllerde Okur-Yazar Olma İndeksi

İller	1945 yılı
Mean	855
İstanbul	2250
Ankara	1527
İzmir	1785
Kastamonu	681
Erzincan	866
Bilecik	1421
Hakkâri	129
Muş	191
Van	368

Kaynak: Barbara and George HELLING,
Rural Turkey, İstanbul, 1958.

Tablo 7
Seçilen İllerin Okur-Yazarlık Oranları

İller	1950 (%)	1960 (%)	1970 (%)
İstanbul	60-74	60-74	75 +
Ankara	45-59	45-59	60-74
İzmir	45-59	45-59	60-74
Kastamonu	-29	-29	30-44
Erzincan	30-44	30-44	45-59
Bilecik	45-59	45-59	60-74
Hakkâri	-29	-29	-29
Muş	-29	-29	30-44
Van	-29	-29	30-44

Kaynak: Taylan Akkayın, Türkiye'de Okur-Yazarlık, Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Dergisi, Sayı: 3, 1979.

le okur-yazar oranı düşüktür. Açıkça görülmektedir ki okur-yazar olmama göç etmeyi engelleyen bir davranıştır.

b. Büyük Şehire Uyma Endeksi:

Şehire göç eden bir kişi yeni bir hayat tarzı, yeni tutumlar ve yeni davranış formları edinmek zorundadır (Do Toit, 1975:5). "Şehirde kişi, ailesinden çok kendisinin performansına göre değerlendirilir. Şehirde rekabet daha fazla ve şehir hayatı kişiyi daha iyici, stimule edicidir. Kırdan oynayacağınız roller sınırlıdır, şehirde bu rollerin sayısı artar" (Helling ve Helling, 1958:12). Göç, kişilerin hayatlarında

büyük değişikliklere neden olur. Bu değişikliklere uyabilecek kadar hareketli (mobile) kişiler ilk göçü başlatabilirler. Bu hareketlilikten yoksun olan kişiler göç etmemeyi, eski geleneksel hayatlarını sürdürmeyi tercih ederler.

c. Konuşulan Dil:

Keesing'e göre sembollerle haberleşme, anlaşılabilirlik yeteneği kültürel gelişmenin temel şartı sayılır. Dil teorisyeni Sapir'e göre, kültürel davranışın formları ve anlamları bu semboller sistemine bakılarak anlaşılabilir (Keesing, 1958). Bu vokal semboller sistemi, vücut jestleri ve yazı gibi mekanik işaretlerin toplamına *dil* denir. Aynı konuşma işaretlerini kullanan gruba da dil grubu denir. Dil gruplarını birbirinden ayırmak oldukça güç bir iştir. Kroeber'e göre temel dil grupları ya da aileleri şunlardır:

Coğrafi olarak Asya ve Avrupa'ya dağılmış olan Indo-European (Indo-Germanic, Asyan) dil grubu; en popüler dalları Hintçe, Slavca, Germence, Roman dilleri veya Lâtince'dir. Farsça, Ermenice, Grekçe, Arnavutluk ve Baltık dilleri, İngilizce, İspanyolca, Fransızca, Rusça da Indo-European dil grubu içindedir. Diğer bir grup Sinotic gruptur ki Çinceyi ihtiva eder. Bir üçüncü aile de Ural Altay dil ailesidir. Türkçe, Mongolca, Finceyi ihtiva eder. Dördüncü aile Semitic dil grubu ki, Arapça en önemli üyesidir. Babil, Asur, Kartaca dillerinin de Semitic diller olduğu bilinir. Etiyopya'da Hamitic, Afrika'da Bantu, Okyanusya'da Malay-Polonezya dil grupları da diğer önemli dil ailelerindedir (Kroeber, 1948, Spencer, 1956).

İşte Ural-Altay dil ailesinden olan Türkçe, Türkiye'de konuşulan ve ülkenin resmi dilidir. Türkçe, muhtelif esaslara göre tasnif edilebilir:

1) Hakaniye Türkçesi: Türkistan'da, Herzemde, Altınordu sahasında, Afganistan ve İran dahilinde konuşulur. Çağatayca nâmı ile anılır. Kutadgu-Bilig bu Türkçe ile yazılmıştır.

2) Anadolu Türkçesi yahut Batı Oğuz Türkçesi.

3) Azeri Türkçesi yahut Doğu Oğuz lehçesi. Kara Koyunlular, Akkoyunlular lehçesidir. (Saran, 1974-75).

Şimdi bakalım Türkçe, seçilmiş illerimizde ne oranla konuşulmaktadır.

Tablo 8
Seçilen İllerin Türkçe Konuşma İndeksleri

İller	1950	1955	1960
Mean	934	953	945
Istanbul	985	991	1000
Ankara	1064	1068	1000
İzmir	1117	1095	1084
Kastamonu	1141	1104	1037
Erzincan	987	1025	981
Bilecik	1126	1091	1067
Hakkâri	101	128	212
Muş	419	357	519
Van	350	563	535

Kaynak: Nesrin Keçecel, 1950-1955-1960 Genel Nüfus Sayımlarına Dayanarak Türkiye'de Nüfus Yoğunluğu ve Ana Dilin Grapları ile 1961-65 Orta Öğretimin İstatistiklerine İttisaden Kız-Erkek Öğrenci Sayımları Eğiliminde Latince İncelemesi ve Haritalarla Açıklanması.

Görüldüğü gibi, gerek göç alan iller gerek göç veren iller Türkiye ortalamasına yakın değerler içindedirler. Statik illerde Türkçe konuşma indexi Türkiye ortalamasının çok altındadır. Göç ettiği şehirde konuşacağı dili bilmeyen bu grup göç etmemeyi tercih etmektedir. Bu nedenle, göç edilecek yerin dilini bilmemeyi göçü engelleyen bir faktör olarak kabul edebiliriz.

Ancak bu, değişim halinde olan bir faktördür. Gelecekte belki göçü engelleyen bir faktör olarak kabul edilmeyecektir bile. Çünkü şehirdeki akraba ve hemşehri grubu, göç eden grubu içine almakta, şehire uyumu kolaylaştırmakta, dil bilmemesinin zararlarını asgariye indirmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkayan, Taylan 1971: "Türkiye'de İller Arası Göçler", *Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Dergisi*, Sayı: 1, İstanbul.
- 1979a: *Göç ve Değişim*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- 1979b: "Türkiye'de Okur-Yazarlık" *Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Dergisi*, Sayı: 3, İst.
- Baran, Mesut 1979: *Türkiye'de Kaba Doğum Özellikleri ve Oranı*, İst. Üni. Edeb. Fak. Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi.

- Du Toit, Brian M. 1975: "Introduction Migration and Population Mobility", *Migration and Urbanization* (eds. Brian Du Toit ve Helen I. Safa), The Hague, Mouton Publishers.
- Ciğelek, Nursen 1972: *Türkiye'de Göçün Kaynak ve Varış Noktaları*, İst. Üni. Edeb. Fak., Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi.
- Gültekin, Bora 1970: *1960-1965 Yılları Arası İlgücü Farklılaşması*, İst. Üni. Edeb. Fak. Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi.
- Helling, Barbara ve Helling, George 1958: *Rural Turkey, A New Socio-Statistical Appraisal*, İstanbul, Fakülteler Matbaası.
- Karakas, Kemal 1978: *Türkiye'de 1950-1970 Nüfus Artış Oranları*, İst. Üni. Edeb. Fak., Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi.
- Keçeci, Nesrin 1969: *1950-1955-1960 Genel Nüfus Sayımlarına Dayanarak Türkiye'de Nüfus Yoğunluğu ve Ana Lisans Grupları ile 1961-1965 Orta Öğretim İstatistiklerine İstinaden Kız-Erkek Öğrenci Sayısından Eğitimde Lâikliğin İncelenmesi ve Haritalarla Açıklanması*, İst. Üni. Edeb. Fak., Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi.
- Keesing, Felix M. 1958: *Cultural Anthropology*, New York, Holt, Rinehart and Winston.
- Kroeber, 1948: *Anthropology*, New York, Harcourt Brace and World Inc.
- Lerner, Daniel 1968: *The Passing of Traditional Society Modernizing in the Middle East*, The Free Press of Glencoe.
- Pasınlı, Ece 1970: *1955-1960-1965 Yıllarında Türkiye'de Şehirleşmeye Etki Eden Faktörler ve Şehirleşmiş Yerleşmelerimiz*, İ. Ü. Edeb. Fak., Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi.
- Saran, Nephin 1974-1975: *Sosyal Antropoloji Ders Notları*.
- Sergin, Emin: *Türkiye'de Göçün Yönü*. İ. Ü. Edeb. Fak. Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi.
- Spencer, Robert F. 1956: *An Ethno-Atlas*, Dubuque, Iowa, W.M.C. Brown Company.

Şanlı, İbrahim: "Internal Migration in Turkey". Report of the Intermet Project : Rural-Urban Migrations and Metropolitan Development.

Tümertekin, Erol 1968: *Türkiye'de İç Göçler*, İstanbul, Taş Matbaası.

———. 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, İstanbul, Yayın No: 410, Başbakanlık Devlet İstatistik Genel Müdürlüğü, 1961.

———. 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Yayın No: 452, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

———. 25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı, Ankara, Yayın No: 672, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.